

Vieme, čo potrebuje ekonomika SR?

Prof. Ing. Mgr. Jaroslav Husár, CSc.

Slovensko má ďalšiu víziu a stratégiu rozvoja spoločnosti. Je dostupná aj na internete. Každého ekonóma zaujme celé dielo ale vôbec ho neuchváti časť nazvaná „Smerovanie k znalostnej ekonomike“. Už spojenie znalostná ekonomika je divné. Aby som to priblížil zreteľnejšie, čitateľa uvediem do problému tak, že ho požiadam, aby si sadol vedľa mňa do helikoptéry v Ublí. Letíme vo výške 200m nad terénom. O chvíľu uvidíme Košice, US Steel, Prešov, Vysoké Tatry, riekú Poprad, krásne polia a lúky v okolí Michaloviec a ani nezbadáme ako vidíme Biely a Čierny Váh, Nízke Tatry a okolité lesy s lúkami a už letíme nad Liptovskou Marou, vidíme už elektrárne na Váhu, Banskú Bystricu, Zvolen, či Nitru s jej Plastikou. Vietor nás zaveje na južné Slovensko a vidíme vodné dielo Gabčíkovo, priblížime sa k Bratislave a vidíme Slovnaft a priamo v meste Bratislava vidíme trh na Miletičovej, kde ľudia utrácajú peniaze a na Kramároch veľkú nemocnicu, kde týmto ľuďom zachraňujú zdravie. Čo sme videli? Realitu – dôležité zdroje, ekonomické zdroje Slovenska. Túto realitu voláme hospodárstvo, alebo ekonomika. Aký je mechanizmus tejto reality, ktorý zabezpečuje, že tento systém vyprodukuje output potrebný pre občanov SR? Ten z výšky nespoznáme. Je to ekonomický systém, ktorý opisuje veda a učí, ako tá realita urobí z inputov outputy: mlieko, pšenicu, pivo, auto, či iný produkt. Túto realitu práve z hľadiska efektívneho fungovania ekonomického systému skúma ekonómia, veda. Ona poskytuje znalosti v akom vzťahu je napr. národný príjem a spotreba obyvateľstva, výdavky obyvateľstva na spotrebu. Tento vzťah prvýkrát definoval Keynes a poznáme ho ako keynesovská funkcia spotreby. To je poznatok. Poznatok máme o realite, napr. aj ten, že Zem sa otáča okolo Slnka. Poznatok je vždy o niečom. Pekne to vedecky rozoberá doc. V. Choluj v štúdiu „Vstupný metodologický náhľad na riešenie úlohy poznávania konkrétnej spoločnosti“. Vrele ju čitateľovi odporúčam. Odporúčam ju aj tvorcom stratégie materiálu SAV. Škoda, že práve akadémia nemá jasno v problémoch tvorby vedeckej terminológie. Tak ako nemá zmysel znalostný človek, či znalostný strom, tak nemá zmysel znalostná ekonomika.

Nebudem rozoberať materiál SAV, lebo by to bolo príliš rozsiahle. Viem, že navrhované riešenia nie sú optimálne. Uvediem iba niekoľko postrehov. Posledných 20 rokov ekonomického vývoja ekonomík v Európe názorne dokumentuje prevratnosť zmien. Kto v roku 1993 predpovedal, že SR bude členom EÚ a kto predpovedal, že bude mať novú menu euro? Neoliberálna transformácia EU však ukazuje svoje nedostatky. Hovorí o tom mnoho faktov, čo holandský premiér Wim Kok už v roku 2004 vyjadril tak, že lisabonská stratégia sa stane „synonymom pre nedosiahnutý cieľ a nesplnené záväzky“. Bude pokračovať? Budujú na neoliberalizme autori, ktorí pracovali na stratégii SR? Nedávny ekonomický a sociálny vývoj odhalil až riskantnosť vývoja. EÚ ako celok mala pomalý rast, veľkú nezamestnanosť a viaceré (mnohé) nerovnováhy. Napr. aj makroekonomické dobiehanie našej ekonomiky bez sociálneho zlepšenia. Maastrichtské kritériá sa ukázali nevhodné, na čo upozorňovalo mnoho ekonómov. Infláciu nedokážeme presne odmerať, podiel dlhu na HDP nemusí byť z hľadiska ekonomickej teórie menší ako 60%. Koľko sa písalo o optimálnej eurozóne, ale nik tomu nevenoval pozornosť. Sám som o tom písal pred 5 rokmi v denníku SME. Až teraz, keď má Grécko problémy. Každý človekom vyvinutý systém je nedokonalý. Takým je aj ekonomický systém a musíme si byť toho vedomí. Nedokážeme posúdiť, koľko ekonomických

artefaktov vzniklo iba v dôsledku nedokonalosti Maastrichtských kritérií. Od čias Keynesa sa zmenili predpoklady jeho teórie – nemáme taký trh, ako fungoval v jeho časoch, nemáme vlastníctvo, ktoré je spolu s trhom stále základom kapitalistického ekonomického systému. Oba fenomény sú dnes problémom. Druhý pilier kapitalistického systému vlastníctvo už vôbec nie je pilierom z dôb Smitha či Keynesa. A to, ako vieme, bolo v minulosti “akosi dobre usporiadané”. Ale už v 80-tych rokoch minulého storočia sa objavil známy fenomén – popularita špekulatívnych výkupov (LBO = leveraged buyouts), ktorý ožobráčil vlastníkov. V prípade veľkého množstva špekulatívnych výkupov si manažéri požičiavali peniaze, skúpili celý balík akcií – a prevzali tak vlastníctvo podnikov. Dlh, ktorým sa zaťažili, ich nútil cizelovať náklady a to odpredajom menej výnosných aktív. Viceprezidenti spoločností hádzali svoje kľúče na stôl podnikovým šľukám, o čom píše aj odborná literatúra.

Je však veľa otázok, na ktoré treba odpovedať. Mal odpovedať aj materiál SAV. Budú peniaze? Ktoré funkcie peňazí zostanú? Budú platidlom? Čo bude efektívna hnacia sila fungovania ekonomického systému SR? To sú otázky, ktoré materiál SAV neprezentuje v potrebnej dôkladnosti a dokonalosti, na úrovni súčasných poznatkov a skúseností. Asi treba prepisovať učebnice ekonómie.

Aj v Európe aj u nás sa ukazuje nepostačujúca environmentálna ochrana. Nemáme dobrý indikátor výkonnosti ekonomiky – HDP ju presne nemeria. V ňom nie sú zachytené finančné toky spojené s environmentálnymi problémami a ani toky na finančných trhoch. Vidíme to teraz u nás aké problémy máme s emisiami a aké s energetickou politikou. Aká bude efektívna hnacia sila ekonomického systému v najbližších 10-20 rokoch. Materiál SAV to temer nenaznačuje.

Vo všetkých ekonomikách krajín EÚ nastali významné zmeny. Ich analýzu robí mnoho skupín ekonómov. Predovšetkým sú to ekonómovia v Nemecku, Francúzsku ale napr. aj Poľsku. Aj na celoeurópskej úrovni pracuje skupina cca 230 ekonómov, ktorí už 15 rokov hlboko analyzujú situácie v Európe a svoje riešenia posielajú predsedom vlád krajín EÚ. Materiál SAV nedostatočne využíva existujúce prístupy k riešeniu problémov ekonomík EU.

Nemožno nespomenúť ďalšie vážne otázky. Bude friedmanovská rovnica, ktorá dáva do vzťahu masu peňazí, rýchlosť peňazí, cenovú úroveň a HDP rovnicou rovnováhy? Má dnes význam? Využil jej potenciál materiál SAV? Čo bude rovnicou rovnováhy na finančných trhoch, ktoré v roku 2007 ukázali svoju silu? Bude platiť o 5 – 10 rokov, keďže HDP nie je dobrou mierou výkonnosti ekonomiky? Budeme mať peňažné agregáty M0, M1, ..., a bude sa o ne starať NBS? Budeme merať aj o 5 rokov všeobecnú rovnováhu dnes uznávanou rovnicou, ktorú ekonómovia vyjadrujú, dalo by sa povedať, akýmsi Kirchhoffovým zákonom spájajúcim, pre ekonóma známe, makroekonomické veličiny do definície HDP, teda $Y = C + I + G + (X - M)$?

Náklonnosť k liberálnym hodnotám, zbožňovanie trhu a súkromného vlastníctva, je starosvetská úcta k inštitúciám a zvyklostiam, ktorým realita „ušla“ a teda nie je pravdou. Svet neoplýva ropou a uhlím, musíme sa rozhodnúť, či chceme čistý vzduch a či rýchlejšie automobily, veľké domy či väčšie parky, dlhšie pracovať, či viac sa zabávať. To sú dilemy, ktoré v stratégii musia hrať prioritu.

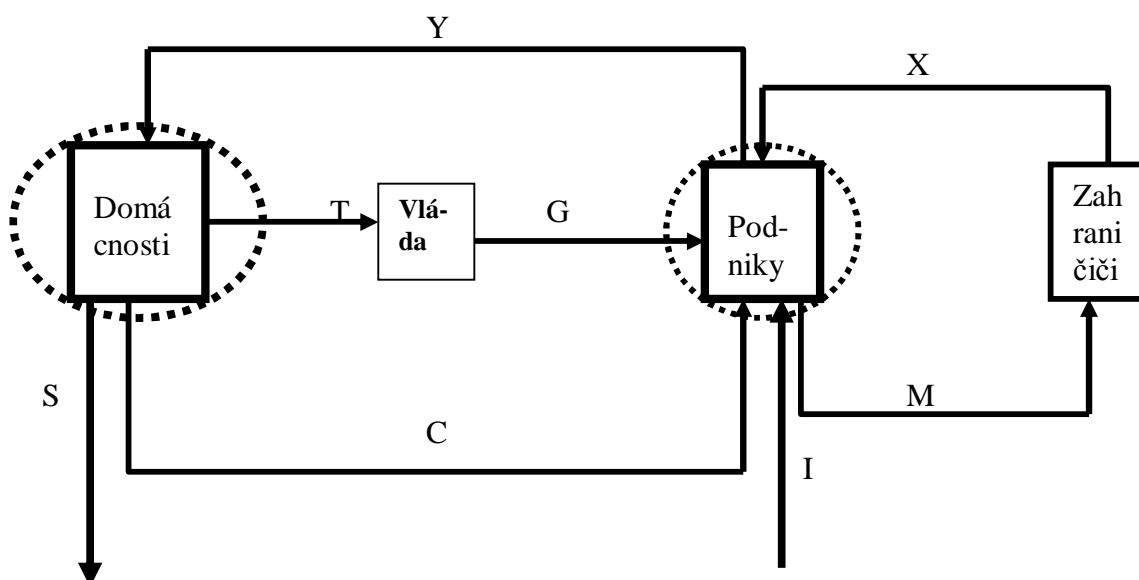
Zanikla (zaniká) Európska hospodárska komisia, zanikol UNCTAD, zmenilo sa OECD, vznikla TABD (transatlantický dialóg), vznikla multilaterálna dohoda o investíciách a vznikla aj banka centrálnych bánk BIS. WTO sa „zriekla“ svojej úlohy z dôb vzniku. Gazprom, Nestlé, či iné spoločnosti vytvárajú stratégie ako ovplyvňovať správanie sa podnikov a domácností po celom svete. Ako bude vypadáť ekonomický systém EU, kto ho nakreslí a kto ho bude realizovať? Budú to európske ekonomické veľmoci? Potrebujeme aj nový matematický opis fungovania tohto systému. Opis jadrových síl v atómovom jadre si vyžiadal tak náročnú matematiku, že ju ovláda iba E. Witten a pár fyzikov. Ani ekonómovia nemôžu opísať svoj systém iba verbálne. Totiž po roku 2008 to boli vlády, ktoré akceptovali potrebnú pomoc bankám, ale možno „zašli“ ďaleko. Iba rozbor po zverejnení všetkých faktorov, ktoré pôsobia na ponuku a dopyt peňazí a finančných aktív môže čiastočne ozrejmiť fungovanie ekonomík v posledných 10 rokoch. Nemáme vzorec na jej pochopenie. Sily pôsobiace na finančných trhoch v rokoch 1929-33 opisuje vzorec, ktorý dáva do vzťahu masu peňazí, monetárnu bázu, obeživo rezervy a vklady. Veda nám ho však ponúkla až v roku 1957. Je to slávny vzťah $M = \frac{C/D+1}{C/D+R/D}B$, ktorého veličiny sú

bežne známe. Konečne ekonómovia pochopili, čo sa stalo v roku 1929. Sily pôsobiace na finančných trhoch sa nedajú opísať takým vzťahom. Možno potrebujeme matematiku, ktorú pozná E. Witten. Súčasná ekonomická teória ponúka riešenie iba v oblasti rezerv bánk a banka BIS možno aj v znížení dlhov. Pre novú fundamentálnu analýzu a potom aj novú hypotézu o správaní sa ekonomík musíme si uvedomiť aj iné významné fakty. Redistribúcia ekonomickej moci môže spôsobiť redistribúciu politickej moci. Naši diplomati sa už obávajú, či budú reprezentovať EÚ. Už aj u nás badáme odľudšťujúci sa rast bohatstva, ktorý nestiera biedu, nezamestnanosť a ekologickú deštrukciu.

Súčasnú globalizujúcu sa ekonomiku charakterizuje nielen voľný obchod tovarov, ale aj voľným pohybom kapitálu. Globálne finančné trhy majú obrovský vplyv na ekonomické podmienky. Finančný kapitál má privilegované postavenie. Finančný kapitál je mobilnejší v porovnaní s inými faktormi výroby a dokonca je mobilnejší ako priama investícia. On vždy smeruje tam, kde je lepšie zhodnotený. Globálne finančné trhy nemajú tendenciu k rovnováhe, naopak k explózií. Základnou jednotkou politického a spoločenského života však naďalej zostáva národný štát. A to vyvoláva rozpory. Globálne finančné trhy sú väčšinou mimo kontroly národných alebo medzinárodných inštitúcií. Ekonómia nemá také nástroje na nastolenie rovnováhy na finančných trhoch ako je to v prípade trhov tovarov a služieb, prípadne trhu peňazí. Rozhodujú akési ratingové agentúry. Aj politici čakajú, či to príjmu finančné trhy. Nie je to zvrátené? Nastalo dramatické uvoľnenie a rast širších peňažných a kreditných agregátov. Deriváty, opcie, teda práva kúpiť, či predáť niečo v budúcnosti a futures, teda zmluvy na predaj či kúpu niečoho v budúcnosti majú akési svoje životy. Ich ceny závisia od hodnoty akcií a obligácií, čiže od toho na čo sa vzťahujú. Je to masívna hrozba pre stabilitu, povedal by som globálnej (planetárnej) ekonomiky. Neživili balíčky vlád derivátový trh a nevedli k rastu akciových trhov (dočasne)?

Ekonomická problematika v materiáli SAV sa nachádza vo viacerých častiach, čo poukazuje na jeho nesúrodosť. Stratila sa koncepcia logickej analýzy a tvorba koncepcie stratégie sa neopiera o obraz fungovania ekonomického systému. Ekonómovia formulujú ekonomické princípy (princíp rovnováhy, zákon dopytu a ponuky), ktoré sú užitočné pri tvorbe ekonomickej politiky určenej na riešenie

ekonomických problémov. Žiaľ v materiáli to nie je. Hovoriť iba o daňovej kvóte a HDP naozaj nepostačuje. Ekonómovia potrebujú poznať stavbu a skladbu ekonomického systému – spôsob usporiadania častí do ekonomického celku. A tá nie je analyzovaná v materiáli SAV. Autori sa nepokúsili nakresliť ekonomický systém SR a aj ekonomický systém EÚ, veď projekcie bez tohto obrazu nie sú možné. Každý učiteľ ekonómie dobre vie, že jeho veda je o nutnosti voľby a ohraničenosti zdrojov, ktoré spoločnosť má. Národohospodári sa nemôžu nezaujímať aj o aktuálne politické otázky. Ale nie sú politikmi. Študujú chod hospodárstva, aby mohli nie informovať, ale dať správne podnety pre tvorbu hospodárskej politiky. Ekonómovia musia presadiť svoje riešenia (názory) u politikov a aj svojich súčasníkov prostredníctvom analýz a metódami dokazovania, ktoré obstoja aj pred kritickým ohlasom odbornej debaty. Tá skoro nie je o materiáli SAV. Informovanie o ňom nie je odborná a vedecká debata. Ekonomická veda v súčasnosti prekračuje ohraničujúce limity predchádzajúcej teórie, konkrétne Keynesa. Aj Koperník prekonal Ptolemaia a viera Koperníka, že Zem sa otáča okolo Slnka po kruhu bola zmietnutá a nahradila ju teória Keplera, ktorý tvrdil, že dráha má elipsovitý tvar. A to sa deje aj s ekonomickým systémom. “Nekrúži po kruhu”. Treba odhaliť aké sily ho ženú. Pretože ekonómovia nemôžu experimentovať ako prírodovedci, musia využiť prostriedky poznávania založené na tvorbe modelov, ktoré poskytujú poznatky. Premeny, ktoré vyvolávajú nové technológie, ale aj premeny v politickom a inštitucionálnom okolí, sťažujú proces vyvodzovania jednoznačných záverov o účinkoch alternatívnych hospodárskych politík. Ale to neznamená, že nemôžeme ovplyvniť “dráhu ekonomického systému”. Nesmieme sa však spoliehať na “finančných expertov” splodených súčasťou dobou. Tvorcovia hospodárskej politiky na ministerstve financií, či v NBS sa musia opierať o posledné poznatky ekonomickej vedy a presadiť ich. Prečo teoretici v pote tvári vyvinuli modely včasného varovania o chode ekonomiky? Prečo sú iba obsahom doktorandských prác ba aj diplomových prác? Prečo ich nevyužili centrálné banky pri varovaní, že už je tu súčasná kríza? Prečo sa pred naším vstupom do EÚ prekladali a hlavne dozeralo, či sa plnia „akési kapitoly“ (robilo to aj Grécko a sklamlalo), hoci ekonomická veda ponúka konkrétne „ekonomické mikroskopy“ v podobe vedeckých informácií o stave ekonomiky v systéme národných účtov a usporiadaných tabuliek údajov, ktoré majú 100 riadkov a 10 stĺpcov? Stav ekonomiky je zrejмый. ŠÚ SR ich povinne zostavuje tak ako aj ostatné krajiny EÚ. Ekonómovia potrebujú poznať *stavbu a skladbu ekonomického systému* – spôsob *usporiadania* častí do ekonomického celku. Ten systém sa dá takto nakresliť (veličiny ekonóm pozná):

Úspory (S) idú vlastne do týchto inštitúcií finančného trhu:

Investičné banky

Obchodné banky

Vládou podporované hypotekárne inštitúcie

Penzijné fondy

Poisťovacie spoločnosti

Toto sú kľúčové finančné inštitúcie a zasadil som ich do prostredia ekonomického systému. Aby bol zrejмый aj ich aktívny podiel v ekonomike, popíšem ich. Tento zásadný aspekt a táto úloha finančného sektora nemá vôbec materiáli SAV adekvátne akceptovanie z hľadiska súčasného stavu hospodárskej krízy. Aspoň v krátkosti ich treba charakterizovať, aby čitateľ porozumel úvahám o súčasnej finančnej kríze.

Investičné banky – sú podniky, ktoré pomáhajú iným finančným inštitúciám a vládam získať financie a to vydávaním a predávaním obligácií a cenných papierov (akcií,...) a poskytujú aj pomoc s transakciami.

Do konca 80-tych rokov v USA prísne **rozlišovali** medzi investičnými bankami a obchodnými bankami. Bolo to podľa zákona Glass-Steagall Act of 1933.

Do roku 2008 bolo v USA 5 veľkých investičných bánk: Bear Sterns, Goldman Sachs, Lehman Brothers, Merrill Lynch a Morgan Stanely.

Počas roka 2008 všetky vlastne zmizli a absorbovali ich väčšie finančné inštitúcie, ktoré poskytujú aj investičné bankovníctvo aj služby obchodných bánk.

Obchodné banky – banky, ktoré využíva občan (podnik) pre bankové operácie; máme u nich kreditné karty,... Sú tvorcami **masy peňazí** v ekonomike.

Vládou podporované hypotekárne inštitúcie – nemá ich každá krajina. Majú ich v USA. Sú to **dve** veľké finančné inštitúcie. Federal National Mortgage Association, alebo Fannie Mae; a Federal Home Loan Mortgage Corporation, alebo Freddie Mac, kde vládou sponzorované podniky, ktoré si kúpili hypotéky od bánk balili (packed them) do mortgage-backed securities a predávali ich. 7. septembra 2008 Fannie Mae a Freddie Mac vlastnili alebo garantovali hodnotu hypoték vo výške 6 triliónov USD (polovicu z 12 triliónov hypoték USA) a prevzala ich federálna vláda.

Penzijné fondy – sú finančné inštitúcie, ktoré používajú príspevky podnikov a jednotlivcov na to, aby kúpili obligácie a cenné papiere. Mortgage-backed securities z Fannie Mae a Freddie Mae sú medzi aktívami penzijných fondov.

Poist'ovacie spoločnosti – poskytujú služby založené **na riziku**. Vstupujú do zmluvných vzťahov s domácnosťami a podnikmi, aby im poskytlí kompenzácie v prípade nehody a iných udalostí: krádež, oheň, choroba, atď. Získavajú prémie od ich zákazníkov a vyplatia škodu. Poist'ovacie spoločnosti používajú fondy, ktoré získali a nepoužili ich na platby a to na to, aby nakúpili obligácie a iné cenné papiere na čom získavajú úroky z príjmu.

Niektoré poist'ovacie spoločnosti aj **emitujú obligácie a iné rizikové finančné aktíva**. Poskytujú poistenie, ktoré vyplatia ak podnik skrachuje a teda nemôže splniť svoje záväzky z obligácií. Niektoré poist'ovacie spoločnosti zaistujú iných poist'ovateľov v komplexnej sieti zaistení!

V normálnej situácii poist'ovacie spoločnosti majú plynulý tok fondov z premií a úrokov z finančných aktív, ktoré držia. Majú aj tok výdavkov – výplat. Rozdiel je ich zisk. V mimoriadnych časoch, keď sa vyskytnú veľké a rozsiahle straty, poist'ovacie spoločnosti sa dostávajú do ťažkostí – nedokážu splácať ich záväzky. Taká situácia vznikla v 2008 pre jednu z najväčších spoločností – AIG. Prevezla ju vláda USA.

Domnievam sa, že aj táto krátka charakteristika a opis fungovania súčasných ekonomík uľahčuje vnímanie súčasných problémov všetkých ekonomík EÚ, ktoré pertraktuje súčasná publicistika.

Nikto, kto chce získať predstavu o tom, ako môžu politické prístupy ovplyvniť chod hospodárstva a aké opatrenia treba prijať, nemôže sa vyhnúť štúdiu a aplikácii týchto poznatkov. Ekonómovia budú robiť ťažké rozhodnutia aj v budúcom období. Materiál SAV ich neidentifikuje. Slovensko a ani EU nemá všetky zdroje v potrebnom množstve a musí sa teda rozhodnúť, či chceme čistý vzduch, či rýchlejšie autá, priestornejšie domy, či väčšie parky, dlhšie pracovať či sa viac zabávať. Aj keď budeme ekonómov častovať na cti utŕhačnými epitetami, tieto problémy zostávajú. Ekonómovia musia spájať ich vedu s oddanosťou vlasti a národu. Nesmie to však byť veda podlizujúca sa. Ekonómovia používajú medzi sebou iný jazyk. Musia vysvetliť ekonomický svet, musia síce zjednodušiť realitu, ale musia aj vyčleniť niekoľko faktorov, ktoré sa zdajú a sú v danej chvíli najpodstatnejšie. Len si uvedomme, že od čoho všetkého závisí osobná spotreba obyvateľstva, ktorá sa stala terčom kritiky po roku 2006 hlavne v USA. Iste závisí od príjmov, od inflácie, od politickej kampani, od počasia ale aj od hudobného vkusu či od výkonov reprezentačného družstva na zimnej olympiáde. Ale ekonóm musí izolovať a zohľadniť najdôležitejšie faktory z nekonečného počtu možných vplyvov.

V závere by som rád upozornil na to, čo má pre nás, našu ekonomiku teraz iste zásadný význam Dunajská stratégia, ktorú iniciuje Európska komisia. Vďaka nemu ide nielen o náš dynamický rozvoj, ale aj rozvoj európskeho dopravného, energetického a ekologického priestoru. Nebude to efektívnou hnacou silou rozvoja ekonomiky SR? Ak si to neuvedomíme, budú to bariéry nezodpovedajúce duchu doby.